

הכר את שְׁכוּנַתְּךָ וּסְבִיבֹתָהּ

97 שנים להנחת אבן הפינה לכפר העברי נווה יעקב

ימי תמוז

שלוש נקודות ההתיישבות בסביבות ירושלים בימי המנדט

ד"ר יוסי שפינר

בימים אלה נציין אירוע משמעותי בצפונה של פסגת זאב. 97 שנים להנחת אבן הפינה לכפר העברי נווה יעקב, היישוב השני (אחרי המושב עטרות) מצפון לירושלים בימי המנדט. חודש תמוז שהחל בימים אלה הוא חודש ללא חגים וללא אירועים מיוחדים להוציא את י"ז בתמוז ותחילת שלושת השבועות שיבואו בעקבותיהם שהם מסמלי החורבן. דווקא בגלל השגרתיות לכאורה בחודש זה ראוי להזכיר את מפעל ההתיישבות שהתרחש בחודש תמוז בסביבות ירושלים בימי המנדט.

קריית ענבים - אירועי כ' בתמוז

איחוד לקראת עליה לארץ (תרע"ט) 1919 ראשית דרכה של קבוצת קריית ענבים בשני גרעינים המתנדבים בעם וארץ ישראל שתאגדו יחד ברוסיה. ב-כ' בתמוז תרע"ט (30.6.1919) התאחדו שתי הקבוצות להקמת הקבוצה 'קואופרטיב ארץ ישראל', בת 35 חברים, ונקבע תקנון לקבוצה המאוחדת. אברהם בן נריה, שהיה מחברי הגרעין וממייסדי קרית ענבים, היטיב לתאר את החגיגות של היום: "אנו החלוצים נמצאים כאילו על אי מבודד. ביום כ' בתמוז רבתה התכונה במעוננו. היה זה יום גדול, יום מבשר עתידות. יום שהציב גבול וסימן,

נווה יעקב

הזמנה להנחת אבן הפינה ח' בתמוז תרפ"ד (1924)

קו מעבר לעתיד. נכתב פרק ראשון בספר העתיד" (בן נריה אוטוביוגרפיה). הקבוצה הראשונה של המתיישבים שתתיישב בעין דילב (אבו גוש של ימינו) ממנו תתפתח קבוצת קריית ענבים שתעלה לקרקע בשנת תר"פ (1920).

ענף הרפת בקריית ענבים, תרפ"א (1921) בין הענפים המרכזיים בקבוצה בראשית דרכה היתה הרפת שעל ביסוסה עמלו בשנותיה הראשונות של קריית ענבים; הרפת המרכזית הוקמה בשנים 1921-1920, ונחנכה באופן סימלי ב-כ' בתמוז תרפ"א (26.7.1921). בחנוכתה המשיכה אפוא המסורת של שמירת כ' בתמוז כמועד רב משמעות בחיי הקבוצה. היה זה מבנה האבן הראשון בקיבוץ. בכרכוב דלת הכניסה המרכזית סותת ביד אמן מגן דוד ומעליו ומתחתיו נחקק התאריך העברי של חנוכת המבנה. במהלך 1922 המשיכה הבנייה כדי לשכלל את המבנה ולהתאימו לעבודת הרפת. הרפת בקריית ענבים זכתה לתיאורים הנושאים אופי ספרותי.

בשנת 1924 התפרסם הספרון שכתב יצחק פלח על קריית ענבים; הוא פותח ברושם שעוררה הרפת על הבאים בשערי הקיבוץ, הן בגלל היותה מבנה האבן היחידי בשנים הראשונות, והן בגלל חשיבותה ומרכזיותה החקלאית:

"הרפת בקרית ענבים בולטת לעין כבית הכנסת בעיירה, להבדיל. זו, הבנויה מאבני הרים גדולות, כבדות, עם חלונותיה הצרים בדמות חצי הקשת ועם אפוליותיה הנוחה, רובצת כעין מבצר בצד משכנות האדם הארעיים: ארבעת הצריפים הכלואים בין שני ההרים - שתי תרבויות" (יצחק פלח, קרית-ענבים (חמשה פרקים), ירושלים תרפ"ד, עמ' 1).

"[...] העומד בתוך חצר הרפת הנושמת ריחות תנובה טובים, חריפים משהו, ונשימות עמוקות-קצרות של שלושים בעלי חיים ויותר, העומד בתוך חצר זו כאלו אוחו בדופק של המשק הצעיר. מכאן ישקיף על המשק לא רק במקום; ראה יראה אותו בזמן במאמצי התפתחותו; ומתוכו יראה גם את האדם - זה היוצר את המשק אף נוצר על ידו בעונה אחת" (שם עמ' 2).

בניין האבן הראשון בקבוצה - כ' בתמוז תרפ"ד (1924)

הנחת אבן הפינה לבית הראשון חיזקה את הסמליות של ההיאחזות קבועה במקום. מודעים למשמעות סמלית זו הועלו הדברים בדף המעוטר של 'כתב הזיכרון' (מסגרת של נקודות אדומות ובחלק העליון והתחתון מגני דוד כחולים), בחתימת 41 חברים. "כתב זכרון. ותהי אגרת זו לזיכרון

הימים), גדולי הרבנים ותושבים מירושלים ותל אביב באו להשתתף בטקס המכובד בנווה יעקב.

דבר הנחת אבן הפינה בעיתון התור (ט' בתמוז תרפ"ד - 11.7.1924)

יום למחרת הנחת אבן הפינה התפרסמה כתבה בעיתון התור, שהיה העיתון של הסתדרות המזרחי על דבר הנחת אבן הפינה. אני מביא את קטע העיתון כלשונו על מנת להתרשם מהניסוח והלשון העיתונאית לפני כמאה שנה. הרשתי לעצמי להוסיף כותרות משנה שהם ציטוט מהטקסט כדי להקל על הקריאה.

על המצפה- לייסוד המושבה "נווה יעקב" ביום החמישי, בשמונה לחודש הרביעי, הניחו חברי המזרחי הצעיר, בני ירושלים, שומרי תורה ומצווה, את היסוד לבניין הבתים במושבה "נווה יעקב" המתייסדת על אדמת "הכפר העברי" בקילומטר השביעי בדרך העולה שכמה. - לשם ייסוד יישוב חקלאי על יד ירושלים ולהקים בזה שם וזכר עולם להגאון המנוח הרב יצחק יעקב ריינס ז"ל, היוצר והמנהיג הראשון של הסתדרות המזרחי העולמית.

הכמיהה והגעגועים של בני ירושלים ליישוב ולבניין ההתאמצויות והניסיונות השונים שנעשו כפעם בפעם מצד אלה מבניין למודי ה' כדי להגיע למידת בוניין - היו ניכרים ומורגשים בכל דור ובכל תקופה ובייחוד בימי היישוב האחרון שלנו בארץ ישראל. עוד בראשית ימי היישוב כאשר מספר היהודים היושבים בארץ ישראל היה דל וקטן ומספר צעיריו - נער יכתבם, עוד אז חתרו המעטים האלה בכל עוז רוחם ונשמתם להגיע לאיזה דבר שביישוב ובניין; עוד אז שאפו לפרוץ את חומת העיר העתיקה אשר בירושלים שבה הצטמצם אז כל היישוב היהודי בכדי

לנו ולדורות הבאים אחרינו שאנו החתומים מטה חברי הקבוצה בקרית ענבים התאספנו היום כ' תמוז תרפ"ד (22 ביולי 1924), יום מלאת חמש שנים לקיום הקבוצה והנחנו אבן הפנה לבנין הבית הראשון בקרית ענבים". למותר לציין, גם המועד שנבחר הוא כה סמלי בקבוצה הצעירה.

כ' בתמוז תרפ"ו (2 ביולי 1926) חגיגה לחנוכת הבית הראשון למגורים מתוך שני הבתים שתוכננו להיבנות. אפרים בן חיים נשא דברי ברכה ובהם ציין את האירועים החשובים שקרו במשך ב-כ' בתמוז, החל מהקמת הקואופרטיב באודסה (1919), עבור לחנוכת הרפת (1921), הנחת אבן הפינה לבית המגורים הראשון (1924) וחנוכתו (1926).

בגלל צירוף אירועים זה ביום כ' בתמוז שיש מי שיסבור שיש לו קשר עם יום פטירתו של הרצל נקבע באופן לא רשמי יום זה כיום חגה של קריית ענבים ועלייתה לקרקע.

97 שנים להנחת אבן הפינה לכפר העברי נווה יעקב - ח' בתמוז תרפ"ד (1924) בכפר העברי נווה יעקב צויינה הנחת אבן הפינה בימי תמוז.

הנחת אבן הפינה ח' בתמוז תרפ"ד (1924) לאחר רכישת הקרקע נחגגה ברוב עם הנחת אבן הפינה לכפר העברי. בהזמנות שהודפסו והופצו לקראת האירוע צויין שבח' בתמוז תרפ"ד בשעה: 2:00 אחר הצהרים חוגגים את הנחת אבן הפינה למושב נוה יעקב על שם הגאון ר' יצחק יעקב ריינס (יוצר המזרחי) על אדמת "הכפר העברי" בדרך העולה שכמה.

התכונה הייתה רבה והגיעו אורחים מכובדים, אנשי מימשל כמו הסיר גילברט קלייטון, ממלא מקומו של הנציב העליון (הרברט סמואל, שהיה בחופשה באותם

מעלה החמישה - עליה לקרקע - כ' בתמוז תרצ"ח (1938).

לצאת למרחב. וניסיונות מניסיונות שונים נעשו; ניסיונות ליישוב חקלאי בעמק הירדן, ביהודיה, בפתח תקווה ובמוצא אשר על יד ירושלים, וניסיונות ליישוב עירוני על ידי בניין שכונות עירוניות מסביב לירושלים. מן העבודה החקלאית שנעשה על ידי בני ירושלים הצליחה ביותר המושבה "פתח תקווה", ובנוגע לעבודה העירונית אפשר לומר שכולה עלתה יפה וירושלים אשר תמיד רק הרים סביב לה, הנה היום מעוטרת בפירורים ובשכונות מרובות אוכלוסין מבני ישראל, ועיר קודשנו הולכת ומתגדלת, הולכת ומתרחבת מיום ליום על ידי בניה-בניה.

שנה לאחר הנחת אבן הפינה בחודש מנחם-אב תרפ"ה (1925) יכנסו ראשוני המתיישבים לבתי הקבע במקום שהיה באזור רחוב שמחה הולצברג של ימינו.

מעלה החמישה - כ' בתמוז תרצ"ח (1938) קיבוץ מעלה החמישה עלה על הקרקע ב-כ' בתמוז תרצ"ח (19 ביולי 1938), בעקבות נפילת חמישה חברים של הגרעין המייסד ב'הר הרוח' ב-ה בכסלו תרצ"ח; 9) בנובמבר 1937, בדרכם למלאכתם בסלילת הדרך לשטחי הייעור.

הקשר 'דם ואדמה' שזור בקורות היישוב היהודי בארץ ישראל, ועדיין, לא רבות הן הדוגמאות לקשר כה ישיר בין קורבנות ונופלים לבין הקמת יישוב. השפעת רצח החמישה על הקמת היישוב הייתה מכרעת.

את היישובים היהודיים באזור ירושלים באותה עת ניתן היה למנות על אצבעות כף יד אחת (מוצא, עטרות, הכפר העברי נווה יעקב, קריית ענבים), ואת מצב ההתיישבות היהודית באזור היטיב להגדיר יוסף ויץ - מראשי קרן קיימת לישראל, ומהמעטים בממסד הציוני שדגל בהתיישבות בהר: "מאורעות תרצ"ז (1936) מצאונו בהר יהודה

עניים בנכסי אדמה ודלים בישובים" (יוסף וייץ, התנחלותנו בתקופת הסער - ניסן תרצ"ו-ניסן תש"ז, ירושלים 1947, עמ' 152). תנופת ההתיישבות באזורים אחרים של הארץ פסחה על סביבות הבירה הלאומית; ובאשר לאדמת מעלה החמישה, היקשה וייץ, כעשור אחרי העלייה על הקרקע: "ומי יודע אם היתה נפקדת, אלמלא חמשת הקרבנות שנפלו בידי מרצחים על הרי קרית ענבים... [...] (שם, עמ' 155).

סופו של דבר הקיבוץ הוקם הלך והתפתח ושיגשג עם עליות ומורדות בהתפתחותו במהלך השנים. בימים אלה זהו קיבוץ מתחדש פורח ומתפתח ומציין 80 שנה לעלייתו לקרקע.

הנה כי כן, ימי תמוז הם ימים משמעותיים בכל הקשור להתיישבות בסביבות ירושלים של ימי המנדט. יישובים אלה שעלו לקרקע בקושי רב והחזיקו במקום מתוך אידיאולוגיה צרופה היו עורף כלכלי וביטחוני לירושלים והיו בין המשפעים החשובים על מפת ההתיישבות בדרך למדינה באזור ההר שמצפון ובדרך לירושלים.

רשימה זו היא חלק ממחקר רחב שעורך כתב שורות אלה בשיתוף פרופ' ישראל רוזנסון על ההתיישבות באזור ההר בתקופת המנדט. התמונות מקריית ענבים ומעלה החמישה באדיבות ארכיוני הקיבוצים.

להרחבה

ישראל רוזנסון ויוסי שפינר, קרית ענבים, שורשים בסלע על אם הדרך, ירושלים תש"ף (2020)

ישראל רוזנסון ויוסי שפינר, מולדת לבנות במעלה ההר - מעלה החמישה, קורות, אתרים, סיורים, ירושלים תשע"ח (2018).

HannaK © 2009

קריית ענבים - אבן הראשה בכניסה לרפת המציין את התאריך כ בתמוז תרפ 1920 - צילום חנה קליין